

Потапчук Тетяна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-1680-6976
e-mail: tatvolod@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ДИРИГЕНТА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Анотація. У статті зазначено, що серед різноманітних професій особливе місце як за кількістю, так і за змістом займають ті, що пов'язані з педагогічною діяльністю, об'єктом яких є людина, її внутрішній світ, психіка, інтелект і мислення. Педагогічні професії сприяють формуванню гармонійної та всебічно розвиненої особистості – інтелектуального потенціалу нації. Професія майбутнього диригента оркестру не є винятком у цьому.

Схарактеризовано специфіку професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу, яка потребує теоретичного вивчення та осмислення гри дітей на духових інструментах, постійного аналізу вимог учасників з урахуванням сприйняття та взаємодії вікових особливостей. Виявлено, що проблема музикування для дітей завжди викликає низку питань, пов'язаних із професійною підготовкою здобувачів освіти, що розширює наші уявлення про нові ефективні форми роботи із здобувачами освіти, які вимагають нового бачення засобів і підходів до залучення їх до самостійної діяльності.

Підкреслено характерну особливість професійної діяльності майбутнього оркестрового диригента – тісний зв'язок із соціально-педагогічною діяльністю, яка є багатограним явищем зі специфічними властивостями: дитячий оркестр працює у вільний від занять час, має нерегламентований характер, основний засіб виховання – це мистецтво й художня творчість.

На основі теоретичного аналізу обґрунтованого поняття «управління оркестровим колективом» як синтез психічних, мотиваційних, емоційно-вольових та інших властивостей особистості, поєднаних з набуття спеціальних педагогічних і професійних знань і умінь у процесі навчання, що сприяє, формуванню у майбутніх диригентів лідерських якостей та розвитку організаторських здібностей.

Ключові слова: професійна діяльність, майбутній диригент, оркестровий колектив, міжособистісне спілкування, організаторські здібності.

Постановка проблеми. Фахова діяльність майбутнього диригента оркестрового колективу полягає у володінні усіма професійно необхідними якостями і здібностями. Організації оркестрового колективу, його успішного

розвитку й функціонування сприяє встановлення доброзичливих взаємин між керівником і учасниками, інтенсивне міжособистісне спілкування в колективі, вміння контактувати з великою кількістю дітей з різними характерами. Специфічна риса діяльності майбутнього керівника – вміння створити на заняттях атмосферу взаєморозуміння, враховувати спільні інтереси дітей та формувати гуманні якості учасників оркестру.

На думку вчених, рівень розвитку діалогічних стосунків конкретної людини з іншими людьми та зі світом прямо пропорційний її людяності. «Чим більше розвинені діалогічні стосунки, тим менше передумов для виникнення антигуманних відносин» (Кофман, 1986; Лабунець, 1993).

Для встановлення гуманних творчих стосунків із колективом майбутній диригент (керівник колективу) повинен виховувати в собі такі якості, як повагу до інших, м'якість, терплячість, чуйність тощо. Йому доведеться працювати з дітьми, у яких художньо-виконавські здібності не завжди розвинені, а це вимагає величезної роз'яснювальної роботи. Від такої категорії учасників майбутній диригент добивається позитивних результатів клопіткою працею, терпляче відпрацьовуючи кожен ігровий прийом, кожен рух, ноту, фразу (Макаренко, 2006).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Окремі напрями професійної діяльності майбутнього керівника творчого колективу висвітлено в дослідженнях О. Ільченка (1994), В. Лабунця (1993), І. Мариніна (1995), Я. Сверлюка (2007). У працях значну увагу приділено таким актуальним питанням, як інтенсифікація розвитку музичного мислення майбутніх диригентів, формування їхньої пізнавальної активності засобами музики, охарактеризовано принципи музично-естетичного виховання.

Праці таких вчених, як В. Лапченко (1992), Г. Макаренко (2006), Н. Слободяника і Я. Сверлюка (2002) засвідчили, що професійна підготовка майбутнього керівника оркестрового колективу є багатогранною і включає систему знань, умінь і навичок, а також особисті якості та здібності.

Проблеми удосконалення керівництва дитячим духовим оркестром, що ґрунтуються на особливостях цього жанру, розглядали С. Коробецька (2002), Р. Кофман (1986). На рівні методичних рекомендацій О. Лапченко (1992) було розглянуто широкий діапазон питань, пов'язаних із діяльністю дитячого оркестру.

Водночас проблема професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу стає предметом наукових пошуків.

Мета статті – теоретично обґрунтувати питання професійної діяльності майбутнього диригента оркестрового колективу та визначити його особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність майбутнього диригента оркестрового колективу – складне особистісне утворення. Вона охоплює комплекс педагогічних впливів, спрямованих на різні сторони індивідуальної діяльності, які включають психічні процеси та емоційно-вольові реакції, що регулюють ступінь активності людини, мотиви її поведінки; усвідомлення їх, створює сприятливі умови для ефективного формування стану «готовності» (Маринін, 1995).

За Р. Кофманом (1986), серед найважливіших якостей, які потрібно формувати у майбутніх диригентів, - це організаторські здібності. Саме вони – першооснова створення та діяльності будь-якого оркестрового колективу.

Безперечно, треба виділити і комунікативні якості диригента. Г. Макаренко (2006) стверджує, що головна комунікативна функція майбутнього керівника оркестрового колективу – трансформація науки у навчальний предмет. Ця функція, на думку автора, має включати комплекс педагогічних умінь, пов'язаних із передачею інформації; регулюванням власної поведінки і діяльності учнів; педагогічною технікою спілкування; встановленням і підтримкою контакту з учнями.

Від оволодіння прийомами організації спілкування із учасниками колективу (відвертість своїх тверджень, уміння переорієнтовуватися на правильний напрямок, емоційність мови тощо) залежить морально-психологічний клімат у колективі, рівень його соціально-художньої діяльності.

Майбутньому диригенту оркестру, особливо дитячого, часто доводиться залучати нових учасників до занять у колективі. Зважаючи на специфіку такої діяльності, важливо сформувати у здобувачів освіти уміння виявляти та розкривати музичні здібності в дітей, в тому числі й звуковисотний слух як головну точку відліку у формуванні й розвитку майбутнього музиканта.

Варто прислухатися до слушного висловлювання вчених, які вважають, що кожна дитина має музичні здібності й практично «немузичних» людей не існує. На їхню думку,

а) людина зі здібностями має і музичні здібності;

б) здібності до музики можуть бути різними, наприклад, в галузі ритмічного або звукового сприймання, музичної пам'яті, здібності до виконавства і творчості;

в) у більшості «немузичних» людей у процесі їхнього виховання музичні здібності або не були виявлені, або недостатньо розвивалися, – отже, остаточно були загублені. Виявлення звуковисотного слуху та інших музичних здібностей потребують копіткої, добре продуманої творчої праці керівника оркестрового колективу, що є одним із головних його педагогічних завдань.

Дослідники (Ростовський, 1997; Слободяник, 2002; Сверлюк, 2007) завжди робили акцент на слуховій спрямованості своїх виховних систем і протиставляли слухове сприйняття звучання ритмоінтонаційного малюнка зоровому сприйняттю нот. На їхню думку, інтенсивний слуховий розвиток є водночас і розвитком «музичного мислення», тобто вмінням, оперуючи музичним матеріалом, знаходити подібне і різне, аналізувати і синтезувати, встановлювати взаємозв'язки. Звідси і формули: «виховувати мислячий слух», «вчити безмежного вслуховування в музику» (Ростовський, 1997).

Зазначимо, що виховання музично-ритмічної чутливості в учасників колективу є одним із основних завдань майбутнього керівника оркестрового колективу.

Розвиток відчуття ритму в учасників духового оркестру – це втілення в їхнє музичне мислення основ порядку, рівноваги та різноманітності ритмічної будови музики. Воно має бути сформоване на слуховому, а не на зоровому сприйнятті. Тонке відчуття ритму у звуковисотному співвідношенні та вмінні

розвивати такі якості в учасників оркестрового колективу є основним і першочерговим завданням керівника духового оркестру.

З досліджень випливає, що неодмінним компонентом професійної майстерності майбутнього диригента слід назвати педагогічні здібності. Автори (Мальков, 1996; Маринін, 1995) визначають комплекс провідних здібностей у педагогічній діяльності, структурним елементами якого є такі:

дидактичні – вміння доступно, цікаво і виразно пояснити;

комунікативні – здатність встановлювати правильні, доброзичливі стосунки з учасниками;

організаторські – здатність організувати колектив учнів і себе для досягнення запланованого результату;

перцептивні – вміння проникати у внутрішній світ учасників, розуміти їх прагнення та інтереси;

інтелектуально-пізнавальні – уміння керувати пізнавальною діяльністю дітей і підвищувати свій інтелектуальний рівень;

емоційні – пов'язані з емоційним ставленням до виконуваної роботи і емоційною стійкістю, спроможністю володіти собою;

сугестивні – уміння навіювання і вольового впливу на вихованців, пов'язані з авторитетом особистості майбутнього керівника.

Комплекс зазначених здібностей, важливий для майбутніх диригентів оркестрових колективів різних жанрів. Без сформованих здібностей не можна оволодіти педагогічною майстерністю. У майбутнього диригента оркестру вони мають бути яскраво вираженими, без них діяльність керівника оркестру є неефективною. Вчені підкреслюють, що найчастіше головну роль у досягненні творчих успіхів колективу відіграє яскравість особистості диригента, його загальна культура та ерудиція, артистизм, уміння використовувати в роботі різноманітні художні засоби, доброзичливе ставлення до дітей та вміння захоплювати їх своїм емоційним станом.

У дитячому колективі диригенту доводиться починати свою діяльність з прищеплення учасникам навичок художнього сприйняття звуку, фрази та в цілому музичного твору. Для цього, крім указаних умінь, необхідно виокремити здібності, властиві диригенту професійного оркестру, такі як: музичний слух, пам'ять, відчуття ритму, інтонації, рівноваги звучання оркестрових голосів, володіння диригентськими жестами та виразністю міміки. Він має відчувати стиль музики, ритм, інтонацію, за допомогою яких можна якнайшвидше досягти злагодженого звучання оркестрових груп, проникнення в образність композиторського задуму.

Важливою функцією управлінської діяльності майбутнього диригента, як зазначає Сверлюк Я. В. (2007), є узгодженість виконавських дій учасників на основі творчих установок. Диригент об'єднує всіх учасників навколо своєї художньої концепції і разом з ними поділяє відповідальність перед слухацькою аудиторією за повноцінне відтворення музичного твору. Отже, диригент керує комунікативною ниткою, яка об'єднує творця і слухача. Збагнувши композиторський задум, він передає своє бачення твору виконавцям, вимагаючи адекватного донесення його до слухачів, що є притаманним і керівнику дитячого духового оркестру.

Слободяник Н. В. (2002) у навчальному посібнику звертає увагу на складність диригентської професії. На його думку, вона зумовлюється роллю диригента, який є і мислителем, що створює інтерпретацію твору, і «інженером», котрий планує конкретне звукове втілення цієї інтерпретації, і своєрідним «диспетчером», що точно розподіляє час і якість звучання, і, нарешті, «контролером» якісної сторони виконання. Майбутній диригент виступає як «майстер», підкреслює автор, який у разі потреби «підправляє» деталі.

Корисну методику майбутнім диригентам, в якій розкрито природу техніки диригування, її місце в загальному процесі керування оркестром, пропонує Ільченко О. (1994). Автор розглядає принципи навчання від «простого до складного», що дає змогу виробити свою манеру, індивідуальні прийоми і навички, необхідні для самостійної роботи та систематизації репетиційного процесу.

Аналізові мови диригентських рухів присвячено фундаментальну монографію Я. Сверлюка «Диригентсько-оркестрова освіта: теорія, методика, практика» (2007), де автор зазначає, що «керування виконавством, здійснюється виключно за допомогою мануальної техніки; жест диригента замінює мову, перетворившись у своєрідну «мову», за допомогою якої диригент «говорить» з оркестром і слухачами про зміст музики». Влучне порівняння мануальної техніки з мовою дало змогу автору розглядати окремі жести як «слова» і висувати до них ті самі вимоги, що й до слів звичайної мови.

Про призначення техніки диригування у створенні художнього образу описано у праці Р. Кофмана (1986). За визначенням автора, «...техніка диригента, за сутністю, – уміння передавати колективові виконавців відповідними зовнішніми знаками» свої наміри і викликати в них почуття, що адекватні своїм власним». Тому техніка диригування має бути виразною, дієвою, спрямованою на втілення музичного задуму та зрозумілою для учасників, становити основу музично-педагогічної підготовки студентів до керування дитячими духовими оркестрами.

Отже, окремі положення, що стосуються особливостей диригування, які викладено в названих працях, мають бути включені до програми підготовки майбутніх диригентів оркестрового колективу, а саме: застосування мануальної техніки проведення фраз, відображення штрихів, динаміки, характеру твору.

Готовність студентів до керування дитячими оркестровими колективами зумовлена специфікою професії: з одного боку, особливостями професії диригента, з другого, особливостями керівника дитячого колективу, адже відомо, що рівень виконавства не завжди залежить від удосконалення стилю та методів керування, застосованих диригентом, його «готовності». Значною мірою він залежить від правильно поставленого завдання та способів його виконання.

Звернімо увагу на ще одну істотну деталь. Для успішного здійснення професійних функцій майбутній керівник мусить усвідомити об'єктивні психологічні механізми, що лежать в основі його взаємодії з музичним колективом. Свої творчі задуми з оркестром можна здійснити тільки у разі

рівноправного спілкування, причому за умови активної допомоги всіх його учасників. Як відомо, результативність діяльності оркестрового диригента впливає з особистісного фактора, його опори на індивідуалізацію роботи з учнями. А це вимагає від керівника розуміння діяльності внутрішніх механізмів, закономірностей їхнього формування, а також організації структури оркестру.

Виокремимо найістотніші фактори діяльності, які можуть позначатися на творчому процесі оркестрового колективу, як-от:

особистий авторитет диригента, що полягає у розумінні дитячої індивідуальності та необхідності поваги до колективу;

володіння теоретичними науковими знаннями та практичними навичками; створення творчої атмосфери та взаємоповаги учасників;

прищеплення гуманних ідей та виховання національної свідомості через вивчення народних традицій, української музичної спадщини та світової класики.

Крім знань із різних галузей науки, майбутній диригент повинен володіти комплексом методичних знань із вітчизняного та зарубіжного виконавства на музичних інструментах;

уміти через диригентські жести передати трактування музичного твору;

аналітично підходити до відтворення музичного образу та усунення недоліків у трактуванні його учасниками;

мати художній смак, творче мислення, глибоке відчуття образів, володіти яскравою емоційністю, високими моральними якостями і здатністю проявляти усі ці риси в процесі занять із колективом.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, тільки знання специфічних особливостей музично-педагогічної діяльності дає можливість визначити умови вдосконалення підготовки студентів до керування дитячими духовими оркестрами. Здобуті у закладі вищої освіти вміння і навички забезпечать майбутньому керівникові впровадження нових форм і методів роботи в дитячий оркестровий колектив. Це насамперед сприятиме підвищенню естетичного і художнього рівня колективу.

Теоретичні передумови та специфічні особливості професійної діяльності майбутніх диригентів дитячими духовими оркестрами мають стати визначальними у процесі діагностики стану готовності здобувачів освіти до керування такими колективами, що і буде перспективою подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Льченко, О. та Сверлюк, Я. (2004). *Методологічні проблеми професійної музичної освіти: монографія*. Рівне: Перспектива, 200 с.

Льченко, О. (1994). *Народне оркестрове виконавство: аматорство і проблеми художності: монографія*. Київ. 116 с.

Коробецька, С. (2002) Оркестр як фактор стилеутворення. *Українське музикознавство: науково-методичний збірник*. Вип.31. Київ: НМАУ. 328 с.

Кофман, Р. (1986). *Виховання диригента: психологічні особливості*. Київ: Муз. Україна. 40 с.

Лабунець, В. (1993). *Педагогічне забезпечення творчої активності молодших школярів у процесі колективного народно-інструментального музикування*. Кандидат педагогічних наук.

Лапченко, В. (1992). *Методичні рекомендації до спецкурсу «Дидактичні, організаційні та методичні основи роботи з дитячим українським народно-інструментальним ансамблем»*. Київ, 1992.

Макаренко, Г. (2006). *Творчість диригента в контексті інтегративного підходу*. Доктор педагогічних наук.

Мальков, С. (1996). *Педагогічні умови формування і динаміки розвитку самодіяльного студентського художнього колективу*. Кандидат педагогічних наук.

Маринін, І. (1995). *Формування готовності майбутнього вчителя музики до керівництва шкільним народно-інструментальним колективом*. Кандидат педагогічних наук.

Ростовський, О. (1997). *Педагогіка музичного сприймання: навч.-метод. посібник*. Київ: ІЗМН. 248 с.

Сверлюк, Я. (2007). *Диригентсько-оркестрова освіта: теорія, методика, практика: монографія*. Рівне: РДГУ. 235 с.

Слободяник, Н. та Сверлюк Я. (2002). *Основи знань керівників дитячих музично-аматорських колективів: навч. пос.* Рівне: РДГУ. 182 с.

REFERENCES

Ilchenko, O. ta Sverliuk, Ya. (2004). *Metodologichni problemy profesiinoi muzychnoi osvity: monohrafiia* [Methodological Problems of Professional Music Education: Monograph]. Rivne: Perspektyva, 200 s. [in Ukrainian]

Ilchenko, O. (1994). *Narodne orkestrove vykonavstvo: amatorstvo i problemy khudozhnosti: monohrafiia* [Folk Orchestral Performance: Amateurism and Problems of Artistry: Monograph]. Kyiv. 116 s. [in Ukrainian]

Korobetska, S. (2002). *Orkestr yak faktor styleutvorennia. Ukrainske muzykoznavstvo: nauково-metodychnyi zbirnyk* [The Orchestra as a Factor of Style Formation. Ukrainian Musicology: a Scientific and Methodological Collection]. Vyp.31. Kyiv: NMAU. 328 s. [in Ukrainian]

Kofman, R. (1986). *Vykhovannia dyryhenta: psykholohichni osoblyvosti* [Educating a Conductor: Psychological Features]. Kyiv: Muz. Ukraina. 40 s. [in Ukrainian]

Labunets, V. (1993). *Pedahohichne zabezpechennia tvorchoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv u protsesi kolektyvnoho narodno-instrumentalnoho muzykuvannia* [Pedagogical Support of Junior Schoolchildren's Creative Activity in the Process of Collective Folk-instrumental Music-making]. Kandydat pedahohichnykh nauk. [in Ukrainian]

Lapchenko, V. (1992). *Metodychni rekomendatsii do spetskursu "Dydaktychni, orhanizatsiini ta metodychni osnovy roboty z dytiachym ukrainskyim narodno-instrumentalnym ansamblem"* [Methodological Recommendations for the Special Course "Didactic, Organisational and Methodological Bases of Work with Children's Ukrainian Folk-instrumental Ensemble"]. Kyiv, 1992. [in Ukrainian]

Makarenko, H. (2006). *Tvorchist dyryhenta v konteksti intehratyvnoho pidkholu* [Conductor's Creativity in the Context of an Integrative Approach]. Doktor pedahohichnykh nauk. [in Ukrainian]

Malkov, S. (1996). *Pedahohichni umovy formuvannia i dynamiky rozvytku samodiialnoho studentskoho khudozhnoho kolektyvu* [Pedagogical Conditions for Formation and Dynamics of Development of Amateur Student Art Collective]. Kandydat pedahohichnykh nauk. [in Ukrainian]

Marynin, I. (1995). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do kerivnytstva shkilnym narodno-instrumentalnym kolektyvom* [Formation of the Future Music Teacher's Readiness to Lead a School Folk-instrumental Group]. Kandydat pedahohichnykh nauk. [in Ukrainian]

Rostovskyi, O. (1997). *Pedahohika muzychnoho sprymannia: navch.-metod. Posibnyk* [Pedagogy of Musical Perception: Study Guide.]. Kyiv: IZMN. 248 s. [in Ukrainian]

Sverliuk, Ya. (2007). *Dyryhentsko-orkestrova osvita: teoriia, metodyka, praktyka: monohrafiia* [Conductor and Orchestral Education: Theory, Methodology, Practice: Monograph]. Rivne: RDHU. 235 s. [in Ukrainian]

Slobodianyuk, N. ta Sverliuk Ya. (2002). *Osnovy znan kerivnykiv dytiachykh muzychno-amatorskykh kolektyviv: navch. pos.* [Fundamentals of Knowledge of Leaders of Children's Amateur Music Groups: Study Guide]. Rivne: RDHU. 182 s. [in Ukrainian]

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE FUTURE ORCHESTRA CONDUCTOR

Tetiana Potapchuk

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor, Professor
at the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education,
Precarpathian Vasyl Stefanyk National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1680-6976
e-mail: tatvolod@ukr.net

Abstract. The article notes that among the various professions, a special place, both in number and content, is occupied by those related to pedagogical activity, the object of which is a person, his/her inner world, psyche, intellect and thinking. Pedagogical professions contribute to the formation of a harmonious and fully developed personality - the intellectual potential of the nation. The profession of a future orchestra conductor is no exception to this.

The specifics of the professional activity of the future conductor of an orchestral band are characterised, which requires theoretical study and comprehension of children's playing of wind instruments, constant analysis of the requirements of participants, taking into account the perception and interaction of age characteristics. It has been found that the problem of music for children always raises a number of issues related to the professional training of students, which expands our understanding of new effective forms of work with students that require a new vision of means and approaches to engaging them in independent activities.

The author emphasises a characteristic feature of the future orchestral conductor's professional activity - a close connection with social and pedagogical activities, which is a multifaceted phenomenon with specific properties: a children's orchestra works in free time, has an unregulated character, and the main means of education is art and artistic creativity.

On the basis of theoretical analysis, the article substantiates the concept of “orchestral band management” as a synthesis of mental, motivational, emotional and volitional and other personality traits combined with the acquisition of special pedagogical and professional knowledge and skills in the learning process, which contributes to the formation of leadership qualities and development of organizational skills in future conductors.

Keywords: professional activity, future conductor, orchestral group, interpersonal communication, organizational skills.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023р.